

**КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСНА РАДА
ОЛЕКСАНДРІЙСЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
ІМЕНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Протокол засідання
педагогічної ради
Олександрійського
педагогічного
фахового коледжу імені
В.О. Сухомлинського
26.08.2025 № 1

**НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
освітнього компонента**

«Основи дефектології і логопедії»

ОК 13 за освітньо-професійною програмою «Дошкільна освіта»

Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка (А Освіта)

Спеціальність 012 Дошкільна освіта(А 2 Дошкільна освіта)

2025/2026 навчальний рік

Укладачі:

Слободніченко А.І., викладач педагогічних дисциплін та окремих методик
Олександрійського педагогічного фахового коледжу імені В. О. Сухомлинського
Ткаченко В. А., викладач психолого – педагогічних дисциплін та методик
навчання Олександрійського педагогічного фахового коледжу імені
В. О. Сухомлинського

Яніна Васильчак, викладач психолого-педагогічних дисциплін та методик
навчання, викладач І кваліфікаційної категорії Олександрійського педагогічного
фахового коледжу імені В.О. Сухомлинського.

СХВАЛЕНО

Протокол засідання циклової комісії
викладачів психолого-педагогічних
дисциплін та методик навчання
Олександрійського педагогічного
фахового коледжу імені В.О. Сухомлинського
26.08.2025 № 1

ПОГОДЖЕНО

Протокол засідання методичної ради
Олександрійського педагогічного
фахового коледжу імені В.О. Сухомлинського
28.08. 2025 № 13

I. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Навчальна програма освітнього компонента «Основи дефектології та логопедії» є нормативним документом, що визначає зміст навчальної дисципліни, компетентності та результати навчання, які вона формує.

Навчальна програма дисципліни Методика виховної роботи, розроблена на підставі Закону України «Про фахову передвищу освіту», Закон України «Про освіту», Стандарту фахової передвищої освіти зі спеціальності 012 Дошкільна освіта галузі знань 01Освіта/Педагогіка освітньо-професійного ступеня «фаховий молодший бакалавр», затвердженого та введеного в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 13.07.2021 № 801 – <https://mon.gov.ua/ua/osvita/fahova-peredvisha-osvita/sektor-fahovoyi-peredvishoyi-osviti/zatverdzheni-standart>, Професійному стандарту «Вихователь ЗДО» <https://osvita.ua/doc/files/news/880/88011/63a1c2b78c6a9926517861.pdf>

навчального плану Олександрійського педагогічного фахового коледжу імені В.О.Сухомлинського спеціальності 012 Дошкільна освіта.

Освітній компонент «Основи дефектології та логопедії» побудований з урахуванням тенденцій сучасного розвитку педагогічної теорії і практики, його концептуальні положення є актуальними для сучасної вищої педагогічної школи.

Загальний обсяг програми 15 сторінок.

II. МЕТА, ЗАВДАННЯ

освітнього компонента

«Основи дефектології та логопедії»,

Метою викладання освітнього компонента «Основи дефектології та логопедії» є озброєння майбутніх фахівців теоретичними знаннями та формування у них практичних умінь і навичок, за допомогою яких вони зможуть виявляти, вивчати, попереджати та усувати вади в мові дітей дошкільного віку різних вікових групах в умовах дошкільного навчального закладу.

Основними **завданнями** освітнього компонента «Основи дефектології та логопедії» є:

1. Творчо оволодіти теоретичними основами логопедії.
2. Навчитися працювати зі спеціальною логопедичною літературою і вибирати з неї професійно значимі відомості.
3. Здійснювати спостереження за дитиною, динамікою її загального і мовного розвитку, проводити спеціальне обстеження дітей з метою виявлення недоліків мови.
4. Формування здатності до аналізу особливостей мовленнєвого розвитку дітей на кожному віковому етапі.
5. Вміти теоретично обґрунтовувати і здійснювати оптимальні шляхи логопедичного впливу в кожному випадку.
6. Виготовляти і використовувати посібники і різноманітні дидактичні матеріали для логопедичних занять.
7. Моделювати педагогічні ситуації.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **знати:**

- поняття про логопедію, як науку про виявлення, усунення і попередження мовних вад;
- загальні відомості про мовні недоліки, їх причини;
- форми мовних вад;
- рівні мовного недорозвитку;
- особливості корекційно – педагогічного впливу при різних розладах голосової функції;
- основні відмінності роботи по формуванню правильної звуковимови від роботи по усуненню мовних вад.
- про методи взаємодії з однолітками та дорослими.
- організовувати освітній процесу з урахуванням індивідуальних фізичних і психічних можливостей дітей, осіб з особливими освітніми потребами в найбільш оптимальних для них формах.
- здатність до комунікативної взаємодії з учасниками освітнього процесу, у тому числі й з особами з особливими освітніми потребами.
- здатність самооцінювання власної професійної діяльності та самоосвіти.

вміти:

- організовувати логопедичну допомогу в сучасному закладі дошкільної освіти;
- добирати артикуляційні вправи на всі етапи корекційної роботи;
- спрямовувати корекційну роботу залежно від характеру неправильної вимови звуків.
- упорядковувати універсальне, розвивальне середовище у групах раннього та передшкільного віку з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дитини, особи з особливими освітніми потребами.
- планувати та організовувати освітній процес у закладі дошкільної освіти з урахуванням принципів здоров'язбереження особистісно зорієнтованого підходу, суб'єкт-суб'єктної взаємодії.
- встановлювати зв'язок між процесом розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного (раннього та передшкільного) віку відповідно до їхніх вікових особливостей.
- окреслювати завдання, форми взаємодії «родина – заклад дошкільної освіти – початкова школа» та їх реалізації в умовах закладу дошкільної освіти.
- визначати відповідність власних професійних компетентностей вимогам професійного стандарту, виявляти труднощі та усувати недоліки власної професійно діяльності. Вміти аналізувати, усвідомлювати, узагальнювати результати власної професійної діяльності.

Міждисциплінарні зв'язки : з «Педагогіка (загальна, дошкільна) та основи педагогічною майстерності», «Соціологія», «Вікова фізіологія і валеологія».

Передумовою освітнього компонента «Основи дефектології та логопедії» є успішне опанування змісту дисципліни забезпечує освітню, організаційну, інформаційну, консультативну та соціальну підтримку здобувачів освіти, через надання індивідуальних консультацій, проведення тренінгів, зустрічей, ігрових вправ, ділових ігор, портфоліо.

ПЕРЕЛІК І СУТНІСТЬ СФОРМОВАНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ І РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Назва компетентностей/результатів навчання	Сутність сформованих компетентностей/результатів навчання
1	2
Інтегральна компетентність	Здатність вирішувати типові спеціалізовані завдання та практичні проблеми в галузі дошкільної освіти з розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного (раннього та передшкільного) віку, що передбачає застосування загальних психолого-педагогічних теорій та фахових методик дошкільної освіти та характеризуються комплексністю та невизначеністю умов; нести відповідальність за результати своєї діяльності; здійснювати контроль за іншими особами у визначених ситуаціях.
Спеціальні компетентності (СК)	СК10 Здатність до розвитку мовлення у дітей дошкільного (раннього та передшкільного) віку та їхньої взаємодії з однолітками та дорослими. СК13 Здатність до організації освітнього процесу з урахуванням індивідуальних фізичних і психічних можливостей дітей, осіб з особливими освітніми потребами в найбільш оптимальних для них формах. СК15 Здатність до комунікативної взаємодії з учасниками освітнього процесу, у тому числі й з особами з особливими освітніми потребами. СК17 Здатність до самооцінювання власної професійної діяльності та самоосвіти.
Програмні результати навчання	
РН1	Упорядковувати універсальне, розвивальне середовище у групах раннього та передшкільного віку з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дитини, особи з особливими освітніми потребами
РН2	Планувати та організовувати освітній процес у закладі дошкільної освіти з урахуванням принципів

Назва компетентностей/результатів навчання	Сутність сформованих компетентностей/результатів навчання
1	2
	здоров'язбереження особистісно зорієнтованого підходу, суб'єкт-суб'єктної взаємодії.
РН3	Встановлювати зв'язок між процесом розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного (раннього та передшкільного) віку відповідно до їхніх вікових особливостей.
РН4	Окреслювати завдання, форми взаємодії «родина – заклад дошкільної освіти – початкова школа» та їх реалізації в умовах закладу дошкільної освіти.
РН5	Виявляти та узагальнювати результати різних видів діяльності дітей дошкільного (раннього та передшкільного) віку з використанням педагогічних технологій.
РН8	Визначати концептуальні засади, принципи, мету, завдання, зміст, організаційні форми, методи і засоби, що використовуються в роботі з дітьми дошкільного (раннього та передшкільного) віку.
РН12	Здійснювати педагогічну комунікацію з іншими суб'єктами освітнього процесу закладу дошкільної освіти на засадах етики професійного спілкування та оцінювати результативність педагогічної взаємодії.
РН16	Володіти методиками та технологіями зони актуального та ближнього розвитку дітей дошкільного (раннього та передшкільного) віку різного рівня розвитку, у тому числі осіб з особливими освітніми потребами
РН 21	Вміти визначати техніки ефективної комунікації, доцільної взаємодії в командній роботі.
РН 22	Визначати відповідність власних професійних компетентностей вимогам

Назва компетентностей/результатів навчання	Сутність сформованих компетентностей/результатів навчання
1	2
	професійного стандарту, виявляти труднощі та усувати недоліки власної професійно діяльності. Вміти аналізувати, усвідомлювати, узагальнювати результати власної професійної діяльності.

ІІІ. ЗМІСТ І СТРУКТУРА ПРОГРАМИ

освітнього компонента

«Основи дефектології та логопедії».

Змістовий модуль 1.

Дефектологія як наука, її науково-теоретичні основи.

Дефектологія як галузь педагогічної науки. Вивчення закономірностей розвитку та виховання дітей з особливими потребами. Предмет та завдання дефектології. Дослідження особливостей навчання і виховання дітей з порушеннями розвитку та розробка корекційних методик. Структура та особливості процесу аномального розвитку. Вивчення етапів і специфічних характеристик розвитку дітей з відхиленнями. Причини виникнення відхилень розвитку у дітей. Аналіз факторів, що спричиняють порушення у фізичному та психічному розвитку дитини. Види порушень психофізичного розвитку. Класифікація та систематизація різних типів відхилень у розвитку дітей.

Змістовий модуль 2.

Теоретичні основи логопедії.

Загальні відомості про мовленнєві недоліки у дітей. Види порушень мовлення, що зустрічаються у дітей, та їх вплив на комунікацію і навчання. Поняття про логопедію, як науку про виявлення, усунення і попередження мовних вад. Наукове дослідження та практичні методи для корекції мовленнєвих порушень. Центральний і периферичний органи мовлення. Роль головного мозку і органів артикуляції у процесі мовлення. Фізіологічних недосконалостей звуковимови у дітей дошкільного віку. Вплив фізіологічних особливостей на точність та чіткість звуковимови у малюків. Загальні відомості про мовні недоліки, їх причини. Причини виникнення мовленнєвих порушень, такі як генетичні, неврологічні або соціальні фактори. Форми мовних вад. Різновиди порушень мовлення, такі як артикуляційні, фонетичні, граматичні або лексичні вади. Дислалії, їх види. Порушення правильного вимовляння звуків, що виявляються у формі звукових замінів, опущень або спотворень. Функціональні дислалії: визначення, причин, різновиди. Дислалії, що не пов'язані з органічними ушкодженнями, а виникають внаслідок недостатнього розвитку мовленнєвих навичок. Форми неправильного звука. Види артикуляційних порушень, які призводять до неправильної вимови звуків.

Обстеження стану звуковимови у дітей; обстеження фонематичного сприймання, розвиток слухової уваги, пам'яті і фонематичного сприйняття. Процедури для оцінки точності вимови, розпізнавання фонем та слухових навичок. Послідовність корекційної роботи. Планування та реалізація етапів корекції мовленнєвих порушень, від початкового обстеження до завершення корекційного процесу.

Змістовий модуль 3.

Недоліки звуковимови.

Добір артикуляційних вправ для підготовчого етапу. Підбір та використання вправ, що сприяють правильному формуванню звуковимови перед початком корекційної роботи. Самостійне їх проведення. Організація і контроль виконання артикуляційних вправ дітьми без безпосередньої допомоги спеціаліста.

Сигматизми свистячих звуків. Визначення, механізм утворення звуків с, с', з, з', ц, ц', дз, дз'. Аналіз порушень у вимові свистячих звуків та їх причини. Різновиди дефектів вимови. Парасигматизми, характерні заміни. Різні форми порушень звуковимови, що виникають при заміні свистячих звуків на інші звуки.

Специфічні ігри та вправи на всіх етапах корекційної роботи. Ігрові та практичні методики, що використовуються на різних етапах корекційного процесу для поліпшення вимови. Сигматизм шиплячих звуків. Визначення, механізм утворення звуків ш, ж, ч, щ, дж. Порушення у вимові шиплячих звуків і способи їх корекції. Різновиди дефектів вимови. Парасигматизми, характерні заміни. Аналіз та корекція особливостей порушення шиплячих звуків та їх заміни на інші.

Спрямованість корекційної роботи в залежності від неправильної вимови звуків. Стратегії та методи корекції мовленнєвих порушень на основі конкретних дефектів вимови. Ігри та вправи на всіх етапах корекційної роботи. Інтерактивні завдання та вправи для роботи над поліпшенням вимови на різних стадіях корекційного процесу.

Ротацизми. Визначення, механізм утворення звуків р, р'. Характеристика різновидів ротацизмів. Порушення у вимові звука р та їх корекція. Параротацизми, характерні заміни. Замінювання звука р іншими звуками і методи їх виправлення.

Спрямованість корекційної роботи залежно від характеру неправильної вимови звуків. Підходи до корекції мовленнєвих порушень на основі конкретних типів неправильних вимов.

Протацизми. Добір студентами ігор та вправ на всіх етапах корекційної роботи. Визначення та впровадження ігор та вправ для корекції ротацизмів. Моделювання педагогічних ситуацій їх проведення. Створення та практика ситуацій для ефективного проведення корекційних занять.

Ламбдацизми. Визначення, механізм утворення звуків л, л'. Характеристика різновидів ламбдацизмів. Порушення у вимові звука л і їх виправлення. Параламбдацизми, характерні заміни. Замінювання звука л іншими звуками і методи їх корекції.

Спрямованість корекційної роботи залежно від характеру неправильної вимови звуків. Вибір корекційних методів на основі конкретних порушень вимови.

Ламбдацизм. Добір студентами ігор та вправ на всіх етапах корекційної роботи. Розробка і застосування вправ для корекції ламбдацизмів. Моделювання

педагогічних ситуацій їх проведення. Створення реальних сценаріїв для проведення корекційних занять з ламбдацизмами.

Капацизми та йотацизми. Визначення, механізм утворення звуків к, к', г, г', х, й. Порушення у вимові капацизмів і йотацізмів, їх характерні заміни. Паракапацизм та парайотацизм, характерні заміни. Замінювання звуків к, г, х та й іншими звуками і методи їх корекції. Спрямованість корекційної роботи залежно від характеру неправильної вимови звуків. Підбір методів корекції мовленнєвих порушень на основі конкретних дефектів вимови.

Види твердості та дзвінкості приголосних звуків. Уточнення правильної артикуляції твердих і м'яких приголосних звуків с, с', з, з', р, р', л, л', к, к', г, г', х, т, т', н, н', ф, в, ц, б, м. Характеристика неправильної вимови цих звуків. Оцінка та корекція порушень у вимові твердих і м'яких приголосних звуків.

Уточнення правильної артикуляції глухих і дзвінких приголосних звуків с - з, ш - ж, к - г, ф - п, д - т. Визначення дефектів вимови та їх корекція. Характеристика неправильної вимови цих звуків. Аналіз помилок у вимові глухих і дзвінких приголосних і способи їх виправлення. Спрямованість корекційної роботи залежно від характеру неправильної вимови звуків. Вибір корекційних методів на основі специфічних дефектів вимови звуків.

Змістовий модуль 4.

Недоліки слово- та фразоутворення.

Загальне недорозвинення мовлення. Порушення у розвитку мовленнєвих навичок, що виявляються у затримці та відхиленнях у формуванні мовлення у дітей. Рівні мовного недорозвитку. Ступені порушень у розвитку мовлення, які можуть варіювати від легкого недорозвинення до значних мовленнєвих порушень. Алалія, афазія: визначення, причини, форми. Алалія як порушення розвитку мовлення у дітей, що не пов'язане з втратами слуху або інтелектуальними розладами, та афазія як порушення мовлення, що виникає через ураження мозку у дорослих. Відмінність алалії від афазії. Алалія як первинне порушення розвитку мовлення у дітей, в той час як афазія є вторинним розладом мовлення, що виникає внаслідок органічних ушкоджень мозку.

Змістовий модуль 5.

Порушення темпу і ритму мовлення.

Недоліки темпу мовлення. Проблеми, що виникають у швидкості та ритмі мовлення, які можуть впливати на зрозумілість та виразність мовлення. Визначення темпу мови, тахілалії, браділалії. Темп мови як швидкість вимови, тахілалія як надмірна швидкість мовлення, браділалія як надмірно повільне мовлення. Відмінність зупинок судорожного і несудорожного характеру. Зупинки при мовленні можуть бути викликані судорожними спазмами м'язів (судорожні зупинки) або бути результатом інших причин, таких як невпевненість або паузи в думках (несудорожні зупинки). Заїкання. Визначення та його характеристика. Заїкання як порушення плавності мовлення, що

характеризується повторенням, розривами або затримками у вимові слів. Причини виникнення. Причини заїкання можуть включати неврологічні, психологічні або мовленнєві фактори, такі як стрес, генетичні особливості або неврологічні розлади. Прояви заїкання у дітей. Особливості заїкання у дітей, включаючи частоту повторень, довжину затримок і супутні фізичні реакції. Комплексний метод подолання заїкання у дітей. Інтегративні підходи до корекції заїкання, що включають мовленнєву терапію, психологічну підтримку і техніки релаксації для поліпшення плавності мовлення.

Змістовий модуль 6.

Розлади слуху і голосу.

Розлади голосу. Порушення у якості голосу, що можуть впливати на чіткість, тембр або силу голосу, і які можуть бути наслідком органічних або функціональних проблем. Основні види порушень голосу органічного і функціонального характеру, їх причини. Органічні розлади голосу, такі як поліпи або вузли на голосових зв'язках, та функціональні порушення, викликані надмірним навантаженням або неправильним використанням голосу. Особливості корекційно-педагогічного впливу при різних розладах голосової функції. Специфічні методи та техніки для корекції голосових порушень, залежно від їх природи та причин. Роль вихователя у профілактиці голосових розладів та гігієни голосу. Заходи, що вживаються вихователем для запобігання розвитку голосових розладів у дітей, включаючи правильне навчання техніки голосу та забезпечення гігієни голосу.

Розлади слуху: їх види, причини, характеристика мови в залежності від рівня зниження слуху. Типи порушень слуху, такі як кондуктивна або сенсоневральна глухота, і як ці порушення впливають на розвиток мовлення. Корекційна робота з дітьми із розладом слуху. Методики та підходи для розвитку слухових навичок і мовлення у дітей з порушеннями слуху, що включають слухову терапію і використання спеціальних допоміжних пристроїв. Профілактика порушення слуху у дітей. Методи та практики, спрямовані на запобігання розвитку слухових розладів, включаючи раннє виявлення та своєчасне лікування.

Змістовий модуль 7.

Логопедична робота в дошкільному навчальному закладі.

Організація логопедичної допомоги в сучасному дошкільному навчальному закладі. Системний підхід до надання логопедичної допомоги, що включає планування, реалізацію та оцінку корекційних заходів, спрямованих на підтримку і розвиток мовлення у дітей дошкільного віку. Основні відмінності роботи по формуванню правильної звуковимови від роботи по усуненню мовних вад. Формування правильної звуковимови як процес навчання правильного вимовлення звуків, а усунення мовних вад як корекційний процес, що включає виправлення вже наявних порушень. Зв'язок і наступність у роботі вихователя і логопеда. Координація між вихователем і логопедом, забезпечення

єдиного підходу до розвитку мовлення, обмін інформацією про прогрес і труднощі у розвитку дитини. Спільна робота вихователя і батьків з попередження і усунення мовних вад. Співпраця між вихователем і батьками для виявлення, корекції та попередження мовних вад через регулярне спілкування, обговорення прогресу і організацію спільних заходів.

IV. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар В.І., Золотоверх В.В. Історія олігофренопедагогіки: Підручник. К.: Знання, 2017. 375 с.
2. Дегтяренко Т.М., Вавіна Л.С. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами: Навчальний посібник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2018. 302 с.
3. Дефектологічний словник за ред. В.І. Бондаря. Луганськ, 2010. 342 с.
4. Кисла О.Ф. Корекційна педагогіка: навч. посібник. К.: Кондор-Видавництво, 2015. 320 с.
5. Колишкін О.В. Вступ до спеціальності «Корекційна освіта»: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2013. 392 с.
6. Колупаєва А.А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник. А.А. Колупаєва, О.М. Таранченко. Харків: Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
7. Компанець Н.М. Моделювання індивідуальної програми розвитку дошкільника з особливими потребами. К.: 2018. 56 с.
8. Логопедія: підручник за ред. М.К. Шеремет. Вид. 3-тє, перер. та доповн. К.: Видавничий Дім «Слово», 2017. 776 с.
9. Логопедія: підручник за ред. М.К. Шеремет. К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. 375 с.
10. Мартинчук О.В. Основи корекційної педагогіки: навч.-метод. посіб. для студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта». К.: Київський ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. 288 с.
11. Мартинчук О.В. Основи корекційної педагогіки: навч.-метод. посіб. для студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта». Олена Валеріївна Мартинчук. К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. 288 с.;
12. Організація корекційно-розвиткової роботи з дітьми із затримкою психічного розвитку в закладі дошкільної освіти: молодший дошкільний вік. Упоряд. В.В. Семизорова. Тернопіль: Мандрівець, 2020. 88 с.
13. Організація корекційно-розвиткової роботи з дітьми із затримкою психічного розвитку в закладі дошкільної освіти: середній дошкільний вік. Упоряд. В.В. Семизорова. Тернопіль: Мандрівець, 2020. 136 с.
14. Рібцун Ю.В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ: програмно-методичний комплекс К.: Освіта України, 2011. 292 с.
15. Синьов В.М. Основи дефектології: навч. посібник. В.М.Синьов, Г.М. Кобернік. К.: Вища школа, 2015. 143 с.
16. Скрипник Т.В. Підготовка дитини з розладами аутистичного спектра до навчання у закладі освіти: методичні рекомендації. К.: Вид-во «Альянт», 2019. 86 с.
17. Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму: Монографія. К.: Видавництво «Фенікс», 2010. 368 с.
18. Хрестоматія по логопедії за ред. М.К. Шеремет. К., 2011. 84 с.

19. Шапочка К.А. Формування комунікативної компетенції дошкільника з мовленнєвими порушеннями в умовах інклюзивного освітнього середовища (Частина II): Навчально-методичний посібник для змішаної форми навчання. Миколаїв: СПД Румянцева Г.В., 2021. 80 с.
20. Шеремет М.К., Базима Н.В. Розвиток мовленнєвої активності дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку: навчально методичний посібник. К.: ДІА. 2017. 192 с.